

**TADBIRKORLIK SUBYEKTLARIDA SOLIQQA OID HUQUQBUZARLIKLARNING OLDINI
OLISHNING HUQUQIY VA INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI****Marat Erkinovich Yunusov**

Annotatsiya: Ushbu tezis O‘zbekistonda tadbirkorlik subyektlarida soliqqa oid huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan huquqiy va institutsional mexanizmlarni atroflicha tahlil qiladi. Tadqiqotda mamlakat soliq qonunchiligidagi so‘nggi islohotlar, jumladan, soliq ma‘muriyatchiligini raqamlashtirish, xavf-xatarni tahlil qilish tizimlarini joriy etish va nazorat funksiyalarini liberallashtirish kabi jihatlar ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, Davlat soliq qo‘mitasi, Biznes-ombudsman va Savdo-sanoat palatasi kabi institutlarning huquqbuzarliklar profilaktikasidagi o‘rni, o‘zaro hamkorligi va bu boradagi muammolar yoritilgan. Tadqiqot natijalari asosida profilaktika samaradorligini oshirish bo‘yicha takliflar shakllantirilgan.

Kalit so‘zlar: soliq huquqbuzarligi, tadbirkorlik subyekti, oldini olish, huquqiy mexanizm, institutsional mexanizm, soliq nazorati, soliq ma‘muriyatchiligi, raqamlashtirish.

O‘zbekiston Respublikasining iqtisodiy barqarorligi va taraqqiyoti ko‘p jihatdan mamlakatda sog‘lom tadbirkorlik muhitining yaratilgani hamda davlat byudjetining barqaror daromadlar manbalari bilan ta‘minlangani bilan chambarchas bog‘liqdir. Bu jarayonda soliq munosabatlari, xususan, tadbirkorlik subyektlari tomonidan soliq majburiyatlarining o‘z vaqtida va to‘liq bajarilishi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, iqtisodiyotning liberallasuvi va tadbirkorlik faolligining ortishi fonida soliqqa oid huquqbuzarliklar sodir etilishi xavfi ham saqlanib qolmoqda. Bu kabi salbiy holatlar nafaqat davlat g‘aznasiga zarar yetkazadi, balki iqtisodiyotda "yashirin" segmentning o‘shishiga, halol raqobat muhitining buzilishiga va pirovardida mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligiga putur yetkazadi. Shu sababli, tadbirkorlik subyektlarida soliqqa oid huquqbuzarliklarning oldini olish, ularning sodir etilishiga imkon beruvchi sabab va shart-sharoitlarni o‘z vaqtida aniqlash hamda bartaraf etishga qaratilgan samarali huquqiy va institutsional mexanizmlarni takomillashtirib borish davlat siyosatining eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib hisoblanadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi O‘zbekistonda aynan shu sohada shakllantirilgan va amaliyotga tatbiq etilayotgan huquqiy normalar va institutsional tuzilmalar faoliyatini kompleks tahlil qilish, ularning o‘zaro muvofiqligi, samaradorligi va zamonaviy talablarga javob berish darajasini baholashdan iborat. Tadqiqot doirasida so‘nggi yillarda amalga oshirilgan keng ko‘lamli islohotlar, xususan, soliq ma‘muriyatchiligini soddalashtirish, jazo choralari bilan ko‘ra profilaktik va preventiv choralarga ustuvorlik berish tamoyilining amaldagi ifodasi tahlil qilinadi hamda mavjud tizimni yanada takomillashtirish yuzasidan ilmiy asoslangan xulosa va takliflar ishlab chiqiladi.

O‘zbekistonda tadbirkorlik subyektlarida soliqqa oid huquqbuzarliklarning oldini olish tizimi kompleks xususiyatga ega bo‘lib, u bir-birini to‘ldiruvchi huquqiy va institutsional mexanizmlar majmuasidan tashkil topgan. Huquqiy mexanizmlarning asosini, shubhasiz, O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Soliq kodeksi tashkil etadi. Mazkur kodeksda soliq munosabatlarini tartibga solishning ilgari surilgan yangi falsafasi, ya‘ni soliq organlarining faqatgina fiskal vazifalarni bajaruvchi organdan soliq to‘lovchilarning biznes-hamkoriga aylanishi

g‘oyasi o‘z aksini topgan. Bu, o‘z navbatida, nazorat va jazolashdan ko‘ra, tushuntirish, ko‘maklashish va huquqbuzarliklar profilaktikasiga urg‘u berilishini taqozo etadi. Kodeksda kameral soliq tekshiruvi, sayyor soliq tekshiruvi kabi nazorat turlarining aniq chegaralari, o‘tkazilish tartibi va muddatlari belgilab qo‘yilgani tadbirkorlar faoliyatiga asossiz aralashuvlarning oldini olishda muhim qadam bo‘ldi. Bundan tashqari, "insofli soliq to‘lovchi" prezumpsiyasi kabi tamoyillarning kiritilishi, soliq qonunchiligidagi barcha bartaraf etib bo‘lmaydigan ziddiyatlar va noaniqliklarning soliq to‘lovchi foydasiga hal qilinishini nazarda tutadi. So‘nggi yillarda qabul qilingan Prezident Farmon va Qarorlari huquqiy mexanizmlarni yanada rivojlantirdi. Xususan, 2025-yil 1-apreldan boshlab ayrim turdagi soliq huquqbuzarliklari (masalan, nazorat-kassa texnikasidan foydalanish tartibini buzish, xodimlarni hisobotda aks ettirmaslik) birinchi marta aniqlanganda moliyaviy jarima qo‘llash o‘rniga ogohlantirish berish tartibining joriy etilishi preventiv choralarning kuchaytirilayotganidan dalolat beradi. Bu tadbirkorga xatosini anglash va uni ixtiyoriy bartaraf etish imkoniyatini beradi. Shuningdek, "Soliq xavfini aniqlash, tahlil qilish va baholash" avtomatlashtirilgan dasturiy ta‘minotining ishga tushirilishi soliq nazoratini inson omilisiz, to‘liq raqamli texnologiyalar asosida amalga oshirish imkonini berdi. Ushbu tizim soliq to‘lovchilarni xavf darajasiga qarab (yuqori, o‘rta, past) toifalarga ajratadi va nazorat tadbirlarini faqatgina yuqori xavf toifasidagi korxonalariga qaratish orqali halol tadbirkorlarning bezovta qilinishiga chek qo‘yadi. Elektron hisobvaraqa-fakturalar, onlayn nazorat-kassa mashinalari va tovar-transport yuk xatlarini elektron rasmiylashtirish tizimlarining majburiy tatbiq etilishi esa tovar va pul oqimlarining shaffofligini ta‘minlab, "yashirin iqtisodiyot"ning qisqarishiga va soliq bazasining kengayishiga xizmat qilmoqda.

Institutsional mexanizmlar tizimida Davlat soliq qo‘mitasi (DSQ) markaziy o‘rinni egallaydi. Qo‘mitaning vazifalari nafaqat soliqlarni undirish, balki soliqqa oid huquqbuzarliklarning tizimli profilaktikasini tashkil etish, soliq to‘lovchilarning huquqiy savodxonligini oshirish va ularga servis xizmatlari ko‘rsatishni ham o‘z ichiga oladi. DSQ huzuridagi "Soliq-servis" DUKlari orqali tadbirkorlarga hisobotlarni tayyorlash va topshirishda amaliy yordam ko‘rsatilishi, shuningdek, my.soliq.uz portali orqali 50 dan ortiq interaktiv xizmatlarning yo‘lga qo‘yilgani institutsional mexanizmlarning servisga yo‘naltirilganligini ko‘rsatadi. Huquqbuzarliklarning oldini olishda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Tadbirkorlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo‘yicha vakil (Biznes-ombudsman) institutining roli beqiyosdir. Biznes-ombudsman soliq organlari tomonidan o‘tkaziladigan tekshiruvlarni "Yagona davlat nazorati" axborot tizimida majburiy ro‘yxatdan o‘tkazilishini nazorat qiladi, bu esa noqonuniy va rejadan tashqari tekshiruvlarga to‘siq qo‘yadi. Shuningdek, tadbirkorlar soliq organlari qarorlaridan norozi bo‘lgan taqdirda Biznes-ombudsmanga murojaat qilishlari va o‘z huquqlarini himoya qilishda uning ko‘magidan foydalanishlari mumkin. Savdo-sanoat palatasi (SSP) ham bu jarayonda faol ishtirok etadi. SSP tadbirkorlik subyektlari va davlat organlari o‘rtasida muloqot maydoni vazifasini o‘tab, soliq qonunchiligini takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqadi, tadbirkorlar uchun seminarlar, davra suhbatlari tashkil etib, ularning soliq sohasidagi bilimlarini oshiradi. Yaqinda SSP huzurida Soliq nizolari bo‘yicha ekspert kengashining tashkil etilishi nizolarni sudgacha hal qilishning yana bir samarali institutsional vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, Davlat soliq qo‘mitasi va

Davlat bojxona qo‘mitasi o‘rtasidagi axborot almashinuvining yo‘lga qo‘yilgani import qilingan tovarlarning mamlakat ichidagi harakatini kuzatib borish va import operatsiyalarida soliqdan qochish holatlarining oldini olishda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda tadbirkorlik subyektlarida soliqqa oid huquqbuzarliklarning oldini olish bo‘yicha shakllantirilgan huquqiy va institutsional tizim so‘nggi yillarda sezilarli darajada takomillashtirildi. Qonunchilikning liberallashtirilishi, soliq ma‘muriyatchiligining raqamlashtirilishi, "xavf-xatar tahlili" kabi zamonaviy nazorat usullarining joriy etilishi va profilaktik chora-tadbirlarga ustuvorlik berilishi ijobiy natijalar bermoqda. Biroq, tizim samaradorligini yanada oshirish uchun huquqiy normalarning amaliyotda bir xilda qo‘llanilishini ta‘minlash, soliq organlari xodimlarining malakasini va mas‘uliyatini oshirish, shuningdek, tadbirkorlar o‘rtasida soliq madaniyatini va huquqiy ongini yuksaltirish bo‘yicha ishlarni izchil davom ettirish lozim. Huquqiy va institutsional mexanizmlarning o‘zaro uyg‘un va muvofiqlashtirilgan holda ishlashi nafaqat huquqbuzarliklarni kamaytiradi, balki mamlakatda qulay ishbilarmonlik muhitini mustahkamlab, iqtisodiy o‘sishning barqaror sur‘atlarini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. (2019-yil 30-dekabr). *Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 03/19/599/4255-son.* <https://lex.uz/docs/-4674902>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 29-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida"gi PF-60-son Farmoni. *Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 06/22/60/0082-son.* <https://lex.uz/docs/-5841063>
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 16-maydagi "Import qilingan tovarlar harakatini monitoring qilish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 407-son qarori. *Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 09/19/407/3143-son.* <https://lex.uz/docs/-4338965>
4. Djurayev, A. M. (2022). O‘zbekistonda soliq tizimidagi islohotlar. *Science and innovation*, 1(A8), 1199-1205. <https://inlibrary.uz/index.php/journal-science-innovative/article/view/111992>
5. Sattorov, F. I. (2022). Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish yo‘lida soliqqa oid huquqbuzarlik choralari optimallashtirish. *Cyberleninka*. Olingan manzil: <https://cyberleninka.ru/article/n/mamlakat-iqtisodiyotini-rivojlantirish-yo-lida-soliqqa-oid-huquqbuzarlik-choralarini-optimallashtirish>